

EEN JAGTHUYS IN DIE HAGHE

EEN ZOEKTOCHT NAAR HET HAAGSE HOF VAN FLORIS IV

PAGINA'S 6-19

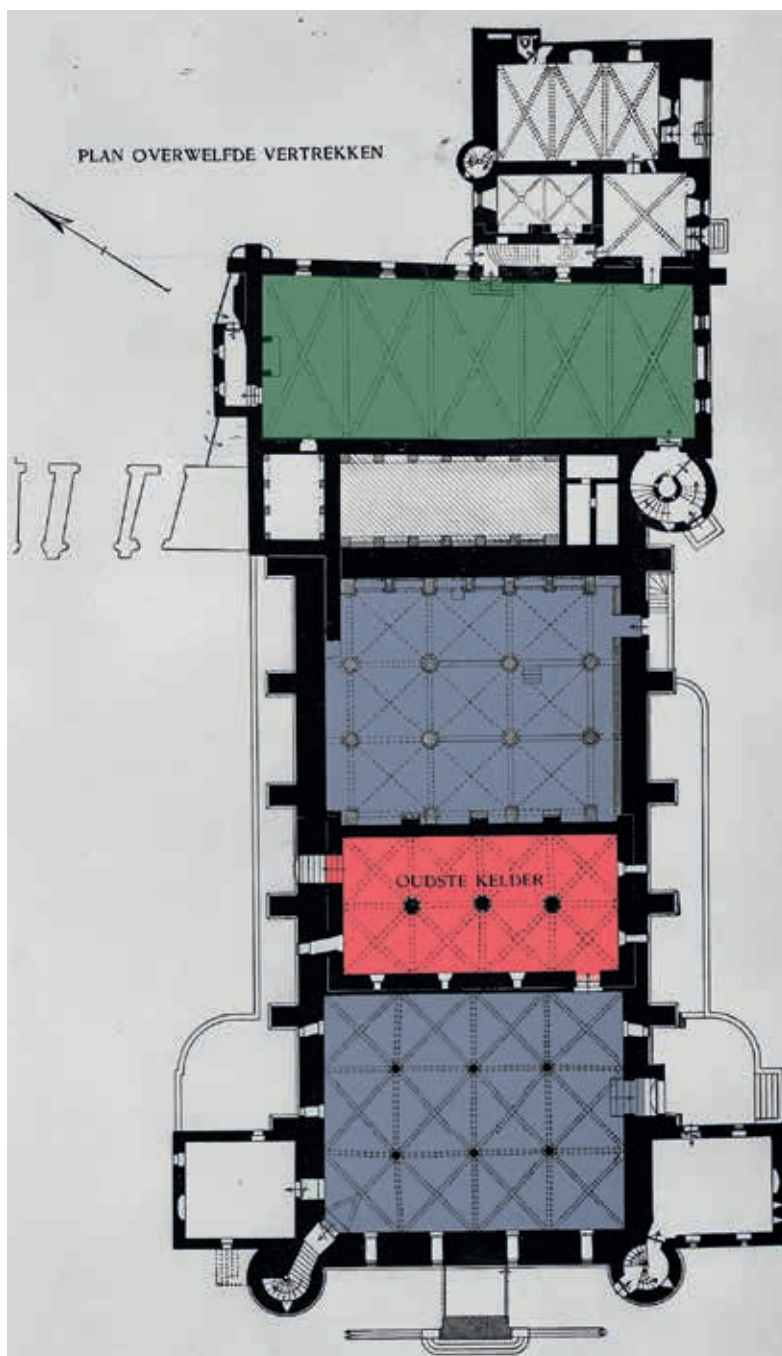
JUDITH VAN KESTEREN-LOK

▲ 1. Zegel waarop Floris IV is geportretteerd als jager met een valk op de hand, 1210-1234 (Utrechts Archief)

'Vooral de jacht was een hunner aangenaamste verpoozingen, waartoe de uitgestrekte bosch- en geestgronden, destijds een wildert of wildernis genoemd, met de daarin aanwezige wolven, vossen, herten en reeën, ruimschoots gelegenheid aanboden: Vooral "Het Haghehoute" zoals de boschstreek tusschen 's-Gravenzande en Leijden toen genoemd werd, was een hunner uitverkoren jachtgronden, en in dat Haghehoute, lieten zij dan ook reeds vroegtijdig een jachthuis timmeren, waarin zij, desgewenscht, een jachtmal of feest konden geven, of, overvallen door slecht weer, een veilige onderdak konden vinden, en dat eenvoudige jachthuis, het werd later de toevallige oorzaak van het ontstaan van ons 's-Gravenhage.'¹

Zo omschrijft architect en voormalig rijksbouwmeester Cornelis Hendrik Peters (1847-1932) het ontstaan van Den Haag en het Binnenhof in 1894.² Hij is niet de enige die de vroegste verblijfplaats van de graven van Holland in Den Haag typeert als jachthuis of jachtslot. Zo schrijft Jacob de Riemer (1676-1762) al in 1730 over het jachthuis van de graven en wordt deze term ook tegenwoordig nog gebruikt om de vroegste fase van het Binnenhof aan te duiden.³ Er zijn geen historische bronnen uit de dertiende eeuw waarin het ontstaan van het Haagse hof en dit jachthuis wordt vermeld. De eerste verhalende bron waarin het Binnenhof wordt genoemd, is de *Chronographia* van Jan Beke.⁴ Deze Latijnse kroniek uit het midden van de veertiende eeuw meldt dat graaf Willem II (1227-1256) zou zijn begonnen met de bouw van een koninklijk paleis ('regale palacium') in Den Haag, nadat hij in 1248 was gekroond tot rooms-koning. Vanuit dit paleis zou Willem hebben rechtgesproken en andere belangrijke zaken hebben geregeld.⁵ Hoe dit complex eruitzag wordt niet vermeld. In de Middelnederlandse *Kronijk van Holland*, vermoedelijk opgetekend tussen 1409 en 1417 door de zogenaamde 'Clerc uten lagen landen bi der see', lezen we dat het door Willem gebouwde gedeelte nog steeds bekendstaat als de 'Oude Zaal'.⁶ Hiermee wordt mogelijk het Rolgebouw bedoeld (afb. 2). Dat er al wel een grafelijke verblijfplaats moet zijn geweest voordat Willem II aan de bouw van zijn paleis begon, bewijst een oorkonde die op 6 september 1242 in Den Haag is uitgegeven.⁷ Daarnaast heeft bouwhistorisch en archeologisch onderzoek uitgewezen dat de middelste (oudste) kelder onder de huidige Ridderzaal vermoedelijk ouder is dan het Rolgebouw.⁸

In dit artikel staat het Haagse hof vóór de bouw van het paleis van Willem II (het Rolgebouw) centraal. Op basis van terminologisch onderzoek wordt uiteengezet waarom het begrip jachthuis/jachtslot niet passend is voor de vroegste fase van het Binnenhof. Daarnaast wordt aan de hand van primair bronmateriaal en literatuurstudie duidelijk waar het 'jachthuisverhaal' vandaan komt. Om te komen tot een nieuwe definiëring van de vroegste fase van het Binnenhof is gebruikge-

2. Plattegrond van de overwelfde vertrekken van het Grafelijke Zalencomplex met daarop de kelderzaal van het Rolgebouw (groen) en de kelders onder de Ridderzaal/Grote Zaal (blauw en roze). De middelste of 'oudste kelder' (roze) bevindt zich midden onder de Ridderzaal (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

maakt van recent bouwhistorisch onderzoek en onderzocht of de typologische kenmerken van zaalbouwen in paltsen en burchten uit de periode circa 1150 tot 1250 toepasbaar zijn op de eerste bouwfase. Ten slotte laat vergelijkend onderzoek naar andere verblijfplaatsen in en buiten het graafschap Holland zien dat er in de dertiende eeuw mogelijk al huizen waren die grotendeels dienden als uitvalsbasis voor de jacht. Deze huizen vertonen enige overeenkomsten met het vroege Binnenhof.

JACHTHUIZEN EN JACHTSLOTEN

In *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie* wordt een jachtslot omschreven als een ‘heerlijk buitenhuis, in de jachttijd door de eigenaar en zijn gezelschap betrokken. Meestal bestaande uit een laag hoofdgebouw en neerhuizingen voor personeel, paarden en honden, die soms aan een voorplein zijn gelegen.’ Het jachtslot moet niet worden verward met een jagershuis, dat een ‘huis is voor de jager of jagermeester, gewoonlijk een rustiek gebouwtje in of bij het bos’.⁹ De term jachtslot/jachthuis ontstond pas in de negentiende eeuw, toen ook de nieuwe rijken gingen deelnemen aan de jacht.¹⁰ Het gebruik van deze term voor het dertiende-eeuwse Binnenhof lijkt daarom problematisch. Het is de vraag of er in de dertiende eeuw al verblijfplaatsen zijn gebouwd voor een specifieke functie, zoals de jacht of representatie. Kastelen die zijn gebouwd als (of omgebouwd tot) uitvalsbasis voor de jacht kwamen in de vroegmoderne tijd al voor, zoals Venaria Reale bij Turijn en Chambord in het Loiredal.¹¹ Of in de dertiende eeuw al sprake was van differentiatie naar functie is lastig te achterhalen; in historische bronnen wordt zelden vermeld welke motieven de bouwheer had voor het stichten van een kasteel. Voor deze periode kan echter één uitzondering worden gemaakt: kastelen die specifiek zijn gebouwd voor de verdediging, zoals het Muider slot en kasteel Medemblik.¹² Om te kunnen functioneren als uitvalsbasis voor de jacht was een aantal specifieke voorzieningen nodig: kennels voor de honden, extra stallen voor de paarden, een valkenhuis, een onderkomen voor de jagermeester of jachttopziener en extra gastenkamers om de gehele jachtpartij te kunnen onderbrengen.¹³ Ook als deze faciliteiten aanwezig waren, is het nog maar de vraag of een bepaald complex is gebouwd met het oog op de jacht. Al vanaf de achtste eeuw was het jachtrecht in handen van de koning, wat betekende dat hij eigenaar was van alle ‘wildernissen’ en dit recht kon overdragen aan zijn leenmannen. In de eeuwen daarna groeide de jacht uit tot een belangrijk onderdeel van het hoofse leven en een favoriet tijdverdrijf van de adel.¹⁴ Daarnaast was de jacht in deze periode essentieel voor de voedselvoorziening. Dat in de middeleeuwen veel kastelen zijn gebouwd in de buurt van deze wildernissen is daarom niet opmerkelijk. Een vroeg voorbeeld is de keizerpalts van Kaiserslautern, midden in het Reichswald. Al in de twaalfde eeuw liet keizer Frederik I (1122-1190), beter bekend als Barbarossa, hier een wildbaan aanleggen. In dit omheinde gedeelte van het bos zaten onder meer herten, reeën en wilde zwijnen die speciaal werden gehouden voor de jacht.¹⁵

Daarnaast hebben we te maken met het dertiende-eeuwse machtssysteem. In deze periode werd een machtsgebied niet vanuit één plek bestuurd, maar reisde een heerser van plaats naar plaats. Dit rondtrek-

kende gezelschap, de heerser en zijn gevolg, wordt ook wel een hof genoemd, of in het geval van een graaf een grafelijk hof. Een heerser bezat verspreid over zijn machtsgebied verschillende verblijfplaatsen die ook worden aangeduid als (grafelijke) hoven.¹⁶ In het graafschap Holland waren verschillende grafelijke verblijven, onder andere in Leiden, Haarlem en Den Haag. Het is lastig om deze hoven te karakteriseren; over het algemeen functioneerden ze als economisch (vaak agrarisch) centrum en soms hadden ze een representatief karakter.¹⁷ Niet alle plaatsen waar de graaf verbleef waren hoven. Zo logeerde hij ook in abdijen en kloosters. Vanaf einde veertiende eeuw verbleven de Hollandse graven steeds meer op één plaats, een ontwikkeling die al honderd jaar eerder was begonnen toen de kanselarij een vaste vestiging werd.¹⁸ Ook Den Haag kreeg het karakter van zo’n vaste verblijfplaats toen Albrecht van Beieren (1336-1404) er elk jaar een groot deel van zijn tijd verbleef.¹⁹ Door het reizen van hoven werd op een natuurlijke wijze voldaan aan de wens om te jagen, want elke verplaatsing zorgde voor verse jachtgronden. Aan het eind van de middeleeuwen ontstond behoefte aan huizen waar vorsten zich konden terugtrekken en zich informeler konden bewegen. In deze periode was er dus zeker sprake van differentiatie en werden er huizen gebouwd, of verblijfplaatsen omgebouwd, om te functioneren als uitvalsbasis voor de jacht.²⁰ Zo liet Albrecht kasteel Teylingen in 1383 en 1388 grondig verbouwen tot een recreatief jachtverblijf.²¹

DIE HAGA

Jacob de Riemer was de eerste die in 1730 het ontstaan van Den Haag associeerde met ‘het jachthuis van de graven van Holland’.²² Hij had niet volledig ongelijk, aangezien er wel een connectie is tussen Den Haag en de grafelijke jacht. Zo werd de eerdergenoemde oorkonde uit 1242 opgesteld in ‘Die Haga’, een term die duidt op een omheind (of: omhaagd) gebied dat buiten de muren van een kasteel of stad ligt en wordt gebruikt voor de jacht.²³ Een haag onderscheidt zich daarmee van een omheinde tuin die altijd was gekoppeld aan een huis of erf.²⁴ In Engeland kwamen vanaf de elfde eeuw al ‘hayes’ voor, maar deze werden vooral populair vanaf de dertiende eeuw. De term duidt daar op een bosrijk gebied met daaromheen een zware wal of heg waar voornamelijk roodwild (herten) werd gehouden.²⁵ Hoewel verschillende vroege plaatsnamen in Nederland verwijzen naar hagen, is hierover maar weinig bekend. Over de dertiende-eeuwse ‘Haagse haag’ weten we verder niets; mogelijk was dit jachtgebied vergelijkbaar met die in Engeland.

Het gebied rondom het Binnenhof moet van oudsher bosrijk zijn geweest. Voor 1100 waren de enige bewoonbare gebieden in Holland een aantal lange zandbanken met daarop relatief hoge strandwallen. Dit

3. Jacob van Deventer, stadsplattegrond van Den Haag met daarop het Haagse Bos, ca. 1550 (Nationaal Archief)

gebied strekte zich uit tussen Den Haag en Haarlem, ook wel de Oude Duinen genoemd, en was in de middeleeuwen bebost.²⁶ Vanaf de elfde eeuw vonden hier grootschalige ontginningen plaats van bos- en veengronden.²⁷ Uit pollen-analytisch onderzoek blijkt dat de bossen in de eeuwen daarna in rap tempo zijn gekapt.²⁸ Hoe uitgestrekt het boslandschap in de dertiende eeuw was, is niet volledig te reconstrueren. Sommige (oude) plaatsnamen die hier in deze periode zijn ontstaan, eindigen op -rode, zoals Brederode, Tetrode en Keggenrode. Ze verwijzen naar het 'rooien' van bos om ruimte te creëren voor landbouw en/of vee-teelt.²⁹ In de dertiende eeuw boden de Haagse bossen nog voldoende mogelijkheden om te jagen. Zo vermeldt Jan Beke dat graaf Floris v (1254-1296), zoon van Willem II, ging jagen in de omgeving van Den Haag.³⁰ Of Floris IV (1210-1234), vader van Willem II en

vermoedelijk de eerste Hollandse graaf op het Binnenhof, hier ook heeft gejaagd, weten we niet. Wel liet hij zich als jager portretteren op zijn zegel, iets wat vrij gebruikelijk was voor jonge mannen (en vrouwen) die nog niet tot ridder waren geslagen (afb. 1).³¹ In de omgeving van Den Haag was vanaf de veertiende eeuw sprake van versnippering. Delen van het bos stonden toen al bekend onder hun eigen naam, zoals de Houte, de Myente, de Berkenrijs, het Oude bos, het Korte bos en het Schakenbos.³² Op de stadsplattegrond van Jacob van Deventer (†1575) uit circa 1550 is het Haagse Bos nog prominent aanwezig, al is het de vraag in hoeverre dit bos nog lijkt op dat uit de dertiende eeuw (afb. 3).³³ Zo werd er tot 1533 turf gestoken voor het grafelijke hof, waarbij ook bomen werden gekapt. Het drassige terrein dat achterbleef, werd vervolgens opgevuld met duinzand en aangeplant met elzenbomen.

Aan het einde van de vijftiende eeuw werd er zelfs op grote schaal plantmateriaal aangekocht voor het bos, dat door de jacht en zware stormen in slechte staat verkeerde. Het oorspronkelijke bos is uiteindelijk geheel vervangen door nieuwe bomen.³⁴

HET HAAGSE JACHTHUIS ALS STICHTINGSVERHAAL

'Die Haga' was zich al vroeg bewust van zijn connectie met de grafelijke jacht en liet in 1639 zijn naam officieel veranderen in 's-Gravenhage, wat letterlijk het jachtgebied van de graven van Holland betekent.³⁵ Deze naam, of namen die daarop lijken, werden al vanaf de veertiende eeuw gebruikt om Den Haag mee aan te duiden. Zo wordt in *Die cronycke van Hollandt Zee-landt ende Vrieslant* uit 1517 Den Haag vermeld als 'Tsgrauen haech' (afb. 4).³⁶ Waarom deze nieuwe naam werd gekozen, is onduidelijk. Den Haag bezat geen stadsrechten en moest zich daarom op andere manieren profileren, mogelijk moest de connectie met het grafelijke hof zorgen voor meer aanzien en status. Stadhouders Frederik Hendrik (1584-1647) resideerde van 1625 tot 1647 in Den Haag. Samen met zijn vrouw Amalia van Solms (1602-1675) spande hij zich in om hier een vorstelijk hof te creëren dat zich kon meten met andere hoven in Europa.³⁷ Ook hij zal de connectie van zijn hof met de vroegere heersers van Holland hebben aangemoedigd.

De jacht, en het bezit van jachthuizen, was in de zeventiende en achttiende eeuw alleen bereikbaar voor de allerhoogste kringen. In eerste instantie waren het de Oranjes die in Nederland gronden en huizen aankochten voor jachtpartijen. Zo kreeg stadhouder

koning Willem III (1650-1702) in 1673 heerlijkheid Soestdijk in zijn bezit en kocht hij in 1684 kasteel Het Oude Loo aan. Deze huizen werden na aankoop voorzien van jachtfaciliteiten en rijkelijk gedecoreerd met jachtvoorstellingen.³⁸ De adel en rijkere burgerij volgde in de achttiende eeuw, zij kochten op grote schaal heerlijkheden waaraan het jachtrecht was verbonden. Opvallend is de hoeveelheid huizen die in deze periode de naam 'jachtlust' hebben gekregen; deze naam werkte vermoedelijk statusverhogend.³⁹ Ook werd in bestaande kastelen en buitenplaatsen de connectie met de jacht benadrukt, omdat de jacht een vorstelijk privilege was. Zo stonden de heren van kasteel Biljoen zich er in de achttiende eeuw op voor dat Karel van Gelre (1467-1538), fervent jager, het complex als zomerverblijf én jachthuis zou hebben gebouwd.⁴⁰ Al eerder, in 1672, beschreef dichter Robert Keuchenius (1636-1673) deze origine van kasteel Biljoen in een lofdicht aan de Franse Zonnekoning.⁴¹ In deze context moet ook het stichtingsverhaal van Den Haag als 'jachthuis van de graven van Holland' worden gezien. Een beeld dat, getuige het citaat van Peters aan het begin van dit artikel, aan het einde van de negentiende eeuw nog steeds gangbaar was.

HET HAAGSE HOF VAN FLORIS IV

Graaf Floris IV wordt gezien als de stichter van het Binnenhof. In een theorie uit de jaren vijftig van de vorige eeuw wordt het hof van vrouwe Meilendis aangedragen als mogelijk fundament voor het Haagse hof.⁴² Uit een oorkonde uit 1229 blijkt dat Dirk van Wassenaar (1205-1253) zijn rechten op het hof ('curtem') van wijlen

4. 'Tsgrauen haech' op f. 168v van *de Divisiechroniek* uit 1517 van Cornelius Aurelius met een van de vroegst bekende (niet waarheidsgetrouwe) weergaven van het Binnenhof en Den Haag (Koninklijke Bibliotheek)

5. De kelderzaal van het Rolgebouw (foto D. Valentijn, 2017, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Meilendis, vermoedelijk zijn moeder, aan graaf Floris IV van Holland verkocht.⁴³ Deze curtem (of: 'curtis') was vermoedelijk een (agraris) domein met een centrale boerderij of (vroom)hoeve.⁴⁴ Het is niet zeker of de curtis van Meilendis ook daadwerkelijk de plek is waar het Binnenhof is gebouwd. Wel is bekend dat het land waarop het Binnenhof is gebouwd ooit in het bezit is geweest van de familie Van Wassenaar.⁴⁵

Een jaar later gaf Floris IV het nabij het Binnenhof gelegen hof in Loosduinen weg.⁴⁶ Mogelijk had hij dit niet langer nodig, omdat hij nu een andere verblijfplaats had in dit gebied. Overigens bezat de graaf ook nog een hof in het iets verderop gelegen 's-Gravenzande. Hoe belangrijk de hoven in Loosduinen en 's-Gravenzande voor Floris IV en zijn vader Willem I (1168?-1222) waren is onbekend. Opmerkelijk is wel dat zij hiervandaan nooit oorkondes hebben uitgevaardigd. Het hof van 's-Gravenzande werd na de dood van Floris IV de voornaamste verblijfplaats van zijn weduwe gravin Machteld (1198-1267) van Holland. Mogelijk verbleef zij hier ook al vaak tijdens haar huwe-

lijk.⁴⁷ Behalve de bosrijke omgeving zal de gunstige ligging van het Binnenhof op de route van het hof in 's-Gravenzande naar het hof in Leiden, en het verderop gelegen Aelbertsberg, een reden zijn geweest om hier een verblijfplaats te bouwen.⁴⁸

DE OUDSTE BOUWFASE VAN HET BINNENHOF

Als het hof van Meilendis inderdaad de plek is waar het Binnenhof is ontstaan, dan was er waarschijnlijk al een functionerend (agraris) hof op deze plek. Van Veen beargumenteert dat het hier vermoedelijk gaat om een hof met houten gebouwen, omdat er in de verkoopakte alleen wordt gesproken over een curtis. In andere oorkondes van de Van Wassenaars wordt altijd gesproken over een huis als het een stenen gebouw betreft.⁴⁹ De middelste kelder zou dan zijn gebouwd na 1229 en vóór 1248. Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek bevestigt dit beeld.⁵⁰ De Wit stelt dat de overwelling van deze ruimte 'ouderwets' is ten opzichte van die in de kelderzaal van het Rolgebouw (afb. 5), die een overwelling van muur tot muur in vijf langwer-

pige vlakken heeft. Voor de kleinere, middelste kelder zou een dergelijke overwelling volgens De Wit ook geen probleem zijn geweest, maar toch is hier gekozen voor acht kruisribgewelven die ondersteund worden door drie ronde zuilen in het midden van de ruimte (afb. 6 en 7).⁵¹ Hierbij moet echter wel worden vermeld dat een overwelling van muur tot muur het vloerniveau van de verdieping daarboven aanmerkelijk hoger kon maken. Mogelijk wilde men dat de 'bel-etage' niet al te hoog boven het binnenplein zou komen te liggen en is daarom bewust gekozen voor de kruisriboverwelling met zuilen.

De meest recente deelstudie naar de bouwgeschiede-

nis van de Grafelijke Zalen is het bouwhistorische onderzoek van Hein Hundertmark en Paula van der Heiden (2021). Dit heeft geleid tot een aantal nieuwe interpretaties en biedt een interessante visie op de vroegste bouwgeschiedenis van het Binnenhof. De auteurs stellen dat de middelste kelder onderdeel was van een rechthoekig zaalgebouw dat mogelijk uit twee of drie bouwlagen heeft bestaan. Aan de oostelijke zijde van dit complex zou een volledig ommuurde verhoogde binnenplaats hebben gelegen die tot aan de noordoostelijke hoek van de huidige garderobekelder liep. In deze hoek bevindt zich namelijk een stuk muur dat is opgebouwd met dezelfde grote bakstenen die

6. De gewelven en een zuil in de middelste kelder (foto W. Kramer, 1899, Nationaal Archief)

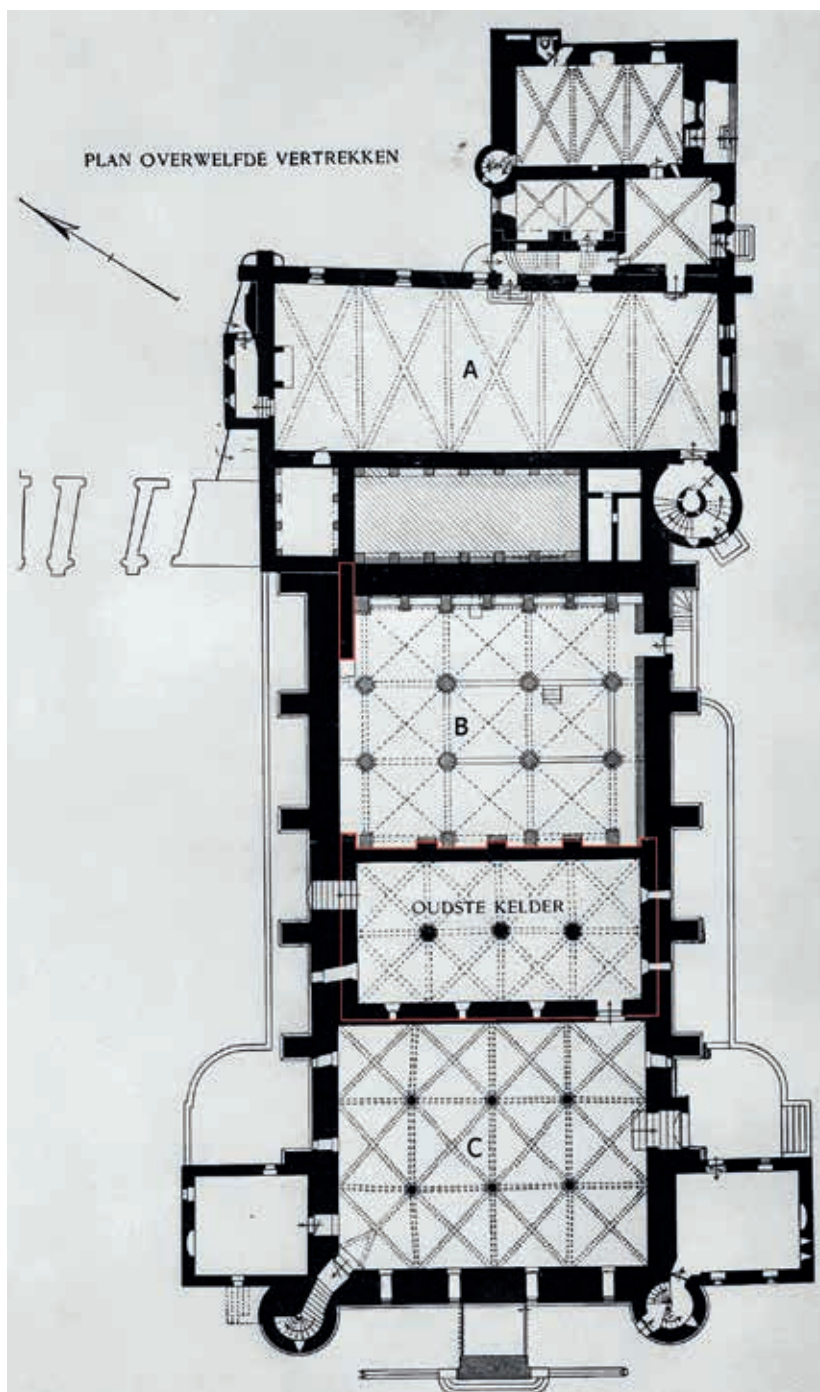

zijn gebruikt voor de middelste kelder.⁵² Hoewel deze reconstructie mogelijk is op basis van de gevonden bouwresten, zou dit complex (een zaalbouw in de vorm van een kernburcht) typologisch uniek zijn voor de Europese kastelenarchitectuur in de eerste helft van de dertiende eeuw. Daarnaast zijn andere conclusies mogelijk wanneer de overblijfselen van het hof van Floris IV worden geïnterpreteerd in bredere internationale context.

ENIGE OBSERVATIES OVER DE VROEGSTE BOUWFASE

In 2007 publiceerde Judith Bangerter-Paetz *Saalbauten auf Pfalzen und Burgen im Reich der Staufer von ca. 1150-1250*. Om de typologische kenmerken van de zaalbouw in kaart te brengen, had zij 28 kastelen onderzocht. Deze kenmerken zijn ook toepasbaar op de vroegste bouwphase van het Binnenhof. De belangrijkste conclusie die op basis van haar studie kan worden getrokken, is dat de middelste kelder ook in de ontstaansfase als kelder is gebouwd; deze ruimte heeft hoogstwaarschijnlijk nooit een representatieve functie gehad. In vrijwel alle zaalbouwen komen kelderlagen voor, vaak om het niveauverschil in de grond op te vangen, zoals bij de Wartburg en de Rothenburg. Net als bij de palts van Gelnhausen ontbreekt deze noodzaak op het Binnenhof, beide zijn gebouwd op vlakke grond. Bij deze complexen steekt de kelderlaag als een soort 'hoge plint' boven het grondniveau uit.⁵³ In een aantal muren van de middelste kelder zijn ramen aangebracht, wat het zeker maakt dat de kelder gedeeltelijk boven het grondniveau uitkwam (afb. 8). Het kleine formaat van de ramen wijst ook op het functionele gebruik van deze ruimte. Een kelderlaag als woon- of representatieve ruimte zou grote ramen hebben om veel licht te genereren. Voorbeelden hiervan zijn de Wartburg en de kleine zaal in het kasteel van Vianden.⁵⁴ Tussen 1150 en 1250 was het ongebruikelijk om representatieve ruimtes in kastelen te voorzien van stenen gewelven. Er zijn uitzonderingen, zoals de Ridderzaal van de Wartburg, die al in 1160 een stenen kruisriboverwelling kreeg, maar vrijwel alle representatieve ruimtes hadden in deze periode houten balkenplafonds.⁵⁵

De middelste kelder biedt helaas weinig aanknopingspunten om iets te zeggen over het vroege hof van Floris IV. Er zijn echter parallellen met de door Bangerter-Paetz onderzochte kastelen. Allereerst is het vrijwel zeker dat boven de kelderlaag een representatieve ruimte aanwezig was, of was gepland. Het is denkbaar dat deze ruimte hetzelfde oppervlak had als de middelste kelder, maar dit zou zeer klein zijn in vergelijking met de onderzochte kastelen van Bangerter-Paetz.⁵⁶ Een andere mogelijkheid is dat de oostelijke muur van de middelste kelder geen buitenmuur is maar een tussenmuur. De andere muren zijn namelijk veel dikker. In vrijwel alle onderzochte zaalbouwen zijn de tussenmuren dunner dan de buitenmuren.⁵⁷

7. Plattegrond van de overwelfde vertrekken van het Grafelijke Zalencomplex met daarop het oudste bouwdeel rood omlijnd, de kelderzaal van het Rolgebouw (A), de Garderobekelder (B) en de westelijke kelder (C) (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

De noordelijke en zuidelijke muur lopen ook iets voorbij de oostelijke muur, wat maakt dat een grotere kelderruimte met daarboven een grotere representatieve ruimte mogelijk was (afb. 9). Het zou dan kunnen gaan om een soort *hall and chamber* zoals die ook in Engeland voorkwamen. De oostelijke muur van de middelste kelder heeft aan de buitenzijde drie steunberen, maar deze constructie kan niet worden verklaard op

basis van het onderzoek van Bangerter-Paetz, omdat ze niet is aangetroffen bij de andere zaalbouwen. Mogelijk zijn de steunberen toegevoegd ter ondersteuning van de kruisriboverwelling.

Hypotheses over deze eerste fase, inclusief deze analyse op basis van het werk van Bangerter-Paetz, moeten met enige terughoudendheid worden gebracht. De kelder is immers alles wat er van dit hof over is. Ook de latere realisaties van Willem II en Floris V geven te weinig aanknopingspunten voor uitspraken over de eerste bouwfase van het Binnenhof. Daarbij speelt ook de vroegtijdige dood van Floris IV in 1234 een rol. De middelste kelder was waarschijnlijk onderdeel van zijn

bouwplannen, maar het is de vraag of die plannen helemaal zijn uitgevoerd. Na zijn dood barstte een voogdijstrijd los rond zijn minderjarige zoon Willem II. De jongste broer van Floris, ook een Willem (1214?-1238), won deze strijd (afb. 10). Zijn weduwe, Machteld van Brabant, was het hier niet mee eens. Door de verstrengelde familiebanden zorgde dit niet alleen voor onrust in het eigen graafschap, maar ook in de machtsgebieden eromheen. Na de dood van oom Willem zou in 1238 oom Otto (†1249), een andere broer van Floris IV en tevens elect-bisschop van Utrecht, het regentschap hebben overgenomen, totdat Willem II in 1239 volwassen was.⁵⁸ Als het Haagse hof van Floris IV nog niet was

8. Venster in de middelste kelder (foto W. Kramer, 1899, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

9. Buitenzijde van de middelste kelder met daarop de oostelijke kelder muur (groen), de 'uitloop' van de noordelijke kelder muur (paars), de buitenmuur van Floris v (oranje) en latere toevoegingen (blauw) (foto G.Th. Delemarre, 1953, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

voltooid toen hij stierf, is het de vraag of zijn bouwplannen wel volledig zijn doorgezet; waarschijnlijk hadden zijn opvolgers andere prioriteiten.

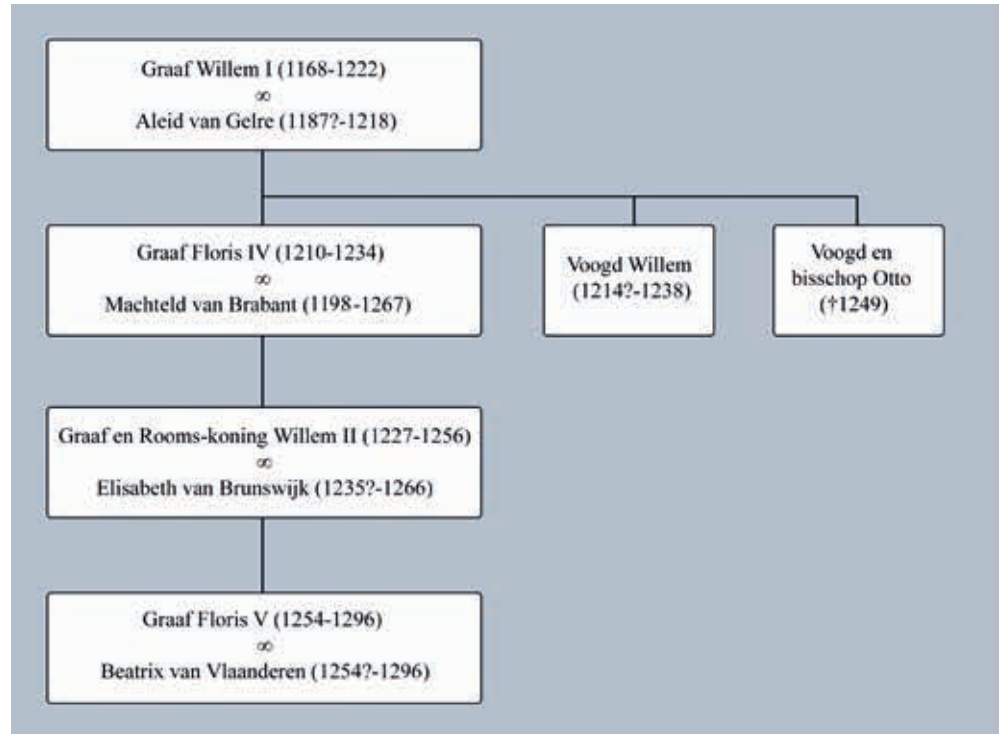
HOVEN MET JACHTFACILITEITEN

Hoewel het niet mogelijk is om op basis van de resten van het hof van Floris IV iets te zeggen over de jachtfaciliteiten aldaar, zijn er wel hoven binnen en buiten het graafschap Holland waarvan bekend is, of wordt vermoed, dat ze al in de dertiende eeuw werden gebruikt als uitvalsbasis voor de jacht. Zo bezaten de Brabantse hertogen verschillende huizen aan de rand van het Zoniënwoud in de buurt van Brussel. Een hiervan was Bosvoorde, dat in 1270 werd vermeld als jachthuis (*domus venatorum*).⁵⁹ Vermoedelijk is dit een van de eerste vermeldingen van een jachthuis in de Lage Landen in schriftelijke bronnen. Al in de eerste helft van de dertiende eeuw zou kasteel Tervuren door Hendrik I (1165-1235) van Brabant zijn gebruikt voor de jacht. Op basis

van oorkonden valt op te maken dat hij hier vanaf 1221 regelmatig verbleef. In 1230 werd hier een woudmeester aangesteld, die zorg moest dragen voor het bos en wild. Ook werd in deze periode een deel van het naastgelegen abdijbos omheind om het wild te beschermen.⁶⁰ In Gelre kreeg graaf Reinald I (1255-1326) pas in de eerste helft van de veertiende eeuw de jachtrechten van de Veluwe in handen. Na overname van dit jachtgebied stelden de graven een aantal 'wildforsters' aan die hen moesten ondersteunen bij de jacht. Zij woonden op zogenaamde wildforstersgoederen, waarvan er op de Veluwe maar liefst twaalf hebben bestaan. Hoewel de graven van Gelre vermoedelijk al in de dertiende eeuw op de Veluwe bezittingen hadden, is het onduidelijk hoe deze eruit hebben gezien en welke relatie ze hadden met de grafelijke jacht.⁶¹

De aanwezigheid van de haag bij het hof van Floris IV doet vermoeden dat men zich hier waarschijnlijk ook al in de dertiende eeuw bezighield met het behoud van

10. Stamboom van de graven van Holland (en familieleden) die worden genoemd in dit artikel (auteur op basis van informatie uit Cordfunke 1987, noot 38)

de haag en de wildstand, al wordt dit nergens schriftelijk bevestigd. Waarschijnlijk werd in Holland de houtvesterij, die was belast met de jacht en het beheer van de grafelijke wildernissen, al in de dertiende eeuw opgericht. De eerste vermelding hiervan dateert uit 1314.⁶²

Binnen het graafschap zijn vermoedelijk de huizen Aelbertsberg en Vogelenzang gebruikt voor de jacht. Deze huizen, die op zo'n tien kilometer afstand van elkaar zijn gebouwd in de huidige gemeente Bloemendaal, waren een goede uitvalsbasis voor de jacht in de Haarlemmerhout. Vogelenzang werd waarschijnlijk pas in tweede helft van de dertiende eeuw door Floris V gesticht, Aelbertsberg mogelijk al begin twaalfde eeuw door Floris II (†1121). Aelbertsberg was zeker al aan het einde van de twaalfde eeuw een grafelijke verblijfplaats.⁶³ Archeologisch onderzoek lijkt te bevestigen dat de graven van Holland deze hoven gebruikten voor de jacht in de Haarlemmerhout. Zo is in twee waterputten uit het laatste kwart van de twaalfde eeuw in Aelbertsberg een grote hoeveelheid botresten van paarden, runderen, gevogelte, wilde zwijnen en edelherten gevonden. De graaf was de enige die mocht jagen op roodwild.⁶⁴ Hoewel deze vondst wijst op jachtactiviteiten op Aelbertsberg, kunnen we niet stellen dat deze grafelijke verblijfplaats specifiek is gebouwd of gebruikt voor de jacht. Zo stelt J.W. Groesbeek, voormalig rijksarchivaris van Noord-Holland, dat Aelbertsberg moet hebben gefunctioneerd als bestuurscentrum vanwege de aanzienlijke hoeveelheid oorkondes die hier is opgesteld.⁶⁵ Het archeologische en schriftelijke bronmateriaal laat dus zien dat de graven het huis in Aelbertsberg zowel voor de jacht als voor officiële

zaken gebruikten. Opmerkelijk is dat Floris IV hier nooit oorkonden heeft uitgevaardigd. Het is niet duidelijk of en hoe frequent hij op deze verblijfplaats verbleef; mogelijk gebruikte hij liever zijn nieuwe hof in Den Haag.

CONCLUSIE

Den Haag dankt zijn naam aan de grafelijke jacht die hier vermoedelijk al vanaf de eerste helft van de dertiende eeuw heeft plaatsgevonden. De aanwezigheid van de grafelijke wildernis zal voor de graven een belangrijke reden zijn geweest om zich hier te vestigen. Of het de voornaamste reden was valt te betwijfelen, maar kasteel Tervuren en huis Bosvoorde laten zien dat er in de dertiende eeuw wel degelijk hoven in de buurt van (gedeeltelijk) in cultuur gebrachte wildernissen werden gebouwd met het oog op de jacht. Toch kunnen we niet spreken van een gespecialiseerde functie, omdat op het Binnenhof (en op Tervuren) ook oorkondes werden uitgevaardigd; de functies van jacht en representatie sloten elkaar niet uit. Opvallend is het gebruik van de term 'regale palacium' voor het bouwwerk dat rooms-koning Willem II na 1248 op het Binnenhof liet bouwen.⁶⁶ De term paleis werd vaak alleen gebruikt voor de hoofdresidentie van een vorst en impliceert dat de representatieve functie van het Binnenhof in ieder geval in de veertiende eeuw, maar mogelijk af vanaf de tweede helft van de dertiende eeuw belangrijker was dan de jacht.⁶⁷ Wellicht kan de manier waarop het Binnenhof in veertiende-eeuwse rekeningen wordt aangeduid meer informatie geven over het Haagse hof als belangrijkste verblijfplaats in het Hollandse graafschap.

Van het hof van Floris IV is alleen de middelste kelder nog over; onvoldoende om van dit hof een reconstructie te maken. Over het Haagse hof van voor 1250 zijn dus meerdere hypothesen mogelijk. Daarbij is het vanwege zijn vroegtijdige dood in 1234 onzeker of alle bouwplannen van Floris IV zijn uitgevoerd. Op basis van het werk van Bangarter-Paetz kunnen we vaststellen dat de middelste kelder al in de periode van Floris IV

als kelder is gebouwd. Dit maakt een nieuwe definitie van het hof van Floris IV mogelijk, hoewel deze om meer nuchterheid vraagt dan het nostalgisch aanvoelende negentiende-eeuwse begrip jachthuis. Floris IV bouwde namelijk in ieder geval een kelder op het Haagse hof: 'En deze eenvoudige kelder, het werd later de toevallige oorzaak van het ontstaan van ons 's-Gravenhage.'⁶⁸

Mijn dank gaat uit naar Merlijn Hurx, Jan Kamphuis, Dorothée Koper-Mosterd en Corjan van der Peet voor hun suggesties en opmerkingen bij eerdere versies van dit artikel.

NOTEN

- 1 C.H. Peters, 'Het Kasteel "Die Haghe"', in: A.J. Servaas van Rooijen (red.), *Haagsch Jaarboekje voor 1894*, Den Haag 1894, 5-67, aldaar 37.
- 2 C.J. van der Peet en G.H.P. Steenmeijer, *De Rijksbouwmeesters. Twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwendienst en zijn voorlopers*, Rotterdam 1995, 266-271.
- 3 J. de Riemer, *Beschrijving van 's-Gravenhage, behelzende deszelfs oorsprong, benaming, gelegenheid, uitbreidingen, onheilen en luistre*, Delft 1730, 1.1, 3: 'En men kan dierhalven niet anders doen, als uit het geen zeker is, deszelfs onzekeren oorsprong by gissing na te speuren. De overleveringen brengen ten dien opzichte mede, dat de streek, waar in 's-Gravenhage gelegen is, voorheen t'eenemaal uit bosch en geest zoude bestaan hebben, en dat de Graaven door de aangenaamheid der plaatze gelokt, ook door overvloed van wild derwaarts als ter jacht genodigt, aldaar een jachthuis zouden hebben gezet, aan de noordzyde van het plein, dat tans de Plaats genaamt werd.' Overigens plaatst De Riemer het jachthuis van de graven niet op het Binnenhof maar op de daarvoor gelegen Plaats. H.F.G. Hundertmark en P.C. van der Heiden, *Grafelijke Zalen Binnenhof. Bouwgeschiedenis van het grafelijk hof met koningspalts*, Den Haag/Oss 2021, 14, 37, 40.
- 4 De geboorte- en sterfdatum van Jan Beke zijn onbekend. M. Carasso-Kok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen. Heiligenlevens, annalen, kronieken en andere in Nederland geschreven verhalende bronnen*, 's-Gravenhage 1981, 312. Mogelijk is hij dezelfde priester die in rekeningen uit 1344-1345 uit het klooster in Egmond wordt genoemd.
- 5 J. Beke, *Chronographia Johannis de Beke*, uitg. door H. Bruch, 's-Gravenhage 1973, 197. LXX(g).46-48, LXX(h).1-3: 'Idem rex gloriose receptus est infra comitatum Hollandie, qui et in Haga regale palacium construxit, ubi de causis arduis regni tribunale consistorium frequentavit. Civitates autem et castrens imperialis camere reddiderunt eidem benivole census regium, ita quod indeficienti thesauro suum exuberaret ghazofilacium.' Aan het eind van de veertiende eeuw werd de kroniek van Beke vertaald naar het Middelnederlands, deze versie staat bekend als *Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant*. Hierin staat dezelfde passage: J. Beke, *Johannes de Beke. Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant*, uitg. door H. Bruch, 's-Gravenhage 1982, 128. LXVI.290-295: 'Ende als dat ghedaen was, toech dese coninc in die graefscap van Hollant, daer hi harde blidelike ontfangen wert. Ende dede in die Haghe tymmeren een coninclic palaes, daer hi van hogen saken des rijcs te richten plach. Die stadlude ende die borchsaten gaven goedwillichlike den coninclichen tins ende brochten in des keisers camere, sodat sine camer overvloedich rike ende onendelic van scatte wert.'
- 6 B.J.L. de Geer van Jutphaas, *De kronijk van Holland*, Utrecht 1867, 99. 'De koning kwam na de kroning rechtvoert in Den Hage ende dede ontbieden verstandele wercluden om een coninclic palays aldaer te maken dat noch hudents dages die oude sael hief.' De geboorte- en sterfdatum van De Clerc zijn onbekend. J.M.C. Verbij-Schillings, 'Heraut Beyerens en de Clerc uten Laghen Landen', *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 107 (1991), 23, 37-39. De kroniek van De Clerc wordt om stilistische redenen gedateerd tussen 1409 en 1417. Zo heeft hij delen van Beke's Middelnederlandse vertaling, gemaakt na 1393, overgenomen en putte hij rijkelijk uit de Hollands-Utrechtse versie van de *Hollantsche Cronike* van de Heraut Beyerens (†1414). De Heraut schreef zijn kroniek voor 25 mei 1409. De 'graaf Willem' aan wie de Clerc zijn kroniek heeft opgedragen moet Willem VI (1365-1417) zijn, wat betekent dat hij zijn werk heeft geschreven tussen 1409 en 1417.
- 7 J.G. Kruisheer, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299. II: 1222-1256*, Assen/Maastricht 1986, zie resources.huygens.knaw.nl. 220-221, 626.
- 8 C. de Wit, 'Het ontstaan van het Haagse Binnenhof', *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 53 (1954), 1-20, hier 9-10; M.A.A. van Veen, *Het grafelijk en stadhouderlijk hof Den Haag. Een overzicht van opgravingen en waarnemingen van 1770 tot en met 2013*, Den Haag 2015, 64-65, 318-319.
- 9 E.J. Haslinghuis en H. Janse, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden 2005, 244.
- 10 F. Vogelzang en B. Olde Meierink, 'Jachtsloten, jachthuizen en jachtkamers', in: C. Gietman e.a. (red.), *De jacht. Een cultuurgeschiedenis van jager, dier en landschap*, Hilversum 2021, 199-200.
- 11 R. Peel, 'Anniversary 1: Crown of Delights', *Historic Gardens Review* 16 (2011), 17-18; J.M. Pérouse de Montclos en R. Polidori, *Les Châteaux du Val de Loire*, Parijs 1997, 122, 132-137.
- 12 R. Gruben en N. de Jong-Lambregts, 'Dwangburchten voor West-Friesland of een oostelijke kustgordel voor het graafschap Holland? De strategische overwegingen van Willem II (1227-1256)', *Archeologische Kroniek van Noord-Holland 2019*, Haarlem 2020, 225.
- 13 Vogelzang en Olde Meierink 2021 (noot 10), 200-201, 215.
- 14 A. Janse, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*, Hilversum 2009, 344; L. Wessels, 'De jacht. Een cultuurhistorische inleiding', in: Gietman e.a. 2021 (noot 10), 14.
- 15 W. Rösener, 'Jagd, Rittertum und Fürstenhof im Hochmittelalter', in: W. Rösener (red.), *Jagd und höfische Kultur im Mittelalter*, Göttingen 1997, 136-138.
- 16 M. Mostert, 'De graaf van Holland, het grafelijke hof en de hoven van de graaf (tot het einde van de 13e eeuw)', in: T. de Ridder e.a. (red.), *Graven in Holland. De hoven van de Hollandse graven tot het einde van de 13e eeuw in vergelijkend perspectief* (Westerheem, special 3, september 2014), 7-8.
- 17 De Ridder e.a. 2014 (noot 16), 270-271.
- 18 J.G. Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299. I*, 's-Gravenhage [etc.] 1971, 194-195.
- 19 J. G. Smit, 'De verblijfplaatsen van de graven van Holland en Zeeland in de late middeleeuwen', *Holland* 24 (1992), 113-114, 122-123.

- 20 K. Maylein, *Die Jagd. Bedeutung und Ziele. Von den Treibjagden der Steinzeit bis ins 21. Jahrhundert*, Marburg 2010, 470-477; H.W. Eckardt, *Herrschaftliche Jagd bäuerliche Not und bürgerliche Kritik*, Göttingen 1974, 59.
- 21 Vogelzang en Olde Meierink 2021 (noot 10), 200-201.
- 22 De Riemer 1730 (noot 3).
- 23 Kruisheer 1986 (noot 7); R.D. Künzel, D.P. Blok en J.M. Verhoeff, *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200*, Amsterdam 1988, 292, 339.
- 24 Een tuin heette ook wel 'tun', wat omheining betekent; M.L.A.I. Philippa e.a., *Etymologisch woordenboek van het Nederlands. 4*, Amsterdam 2009, 433.
- 25 H. Renes, 'Wildparken in Nederland. Sporen van een oude vorm van fauna-beheer', *Historisch Geografisch Tijdschrift* 23 (2005), 21-23.
- 26 E. Vogelaar, *Bosgeschiedenis van het Oude Duinlandschap in politiek, sociaal en economisch perspectief*, Delft 2012, 3-4.
- 27 P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Van Waterland tot stedenland. De Hollandse economie ca. 975-ca. 1570', in: T. de Nijs, *Geschiedenis van Holland. Deel 1: tot 1572*, Hilversum 2002, 109.
- 28 W.H. Zagwijn, 'Een landschap in beweging. De duinen van Holland sinds het Neolithicum', in: D.P. Hallewas, G.H. Scheepstra en P.J. Woltering (red.), *Dynamisch landschap. Archeologie en geologie van het Nederlandse kustgebied*, Assen 1997, 111.
- 29 Gruben en De Jong-Lambregts 2020 (noot 12), 240; R. Rentenaar, 'De Nederlandse duinen in de middeleeuwse bronnen tot omstreeks 1300', *KNAG geografisch tijdschrift* XI (1977), 5, 368-369.
- 30 Beke 1973 (noot 5), 237. LXXV(c).9-15: 'Interea Florencius illustris comes harum tradicionum inscius paulo pridem excellentis edificii curiales mansiones sue preclara palacia contruxerat in Vogelensanc et in Haga, ubi cum proceribus et puellis infra silvarum frondosa latibula vel continuam venacionem dedit operam aut in armis militarem exercebat industriam.' Beke 1982 (noot 5), 152. LXXI. 78-82: 'Dese edele grave, die van deser verradenisse niet en wiste, die onlange daertevoren heerlike woningen ende pallase maecte in Haerlemre hout, dat der Voghele Sanc hiet, ende in Den Haghe, Daer hi mit joncheers ende mit joncfrouwen in der wildernisse des boschs stadelix te jaghen plach of in der wapen ridderliker manieren oeffeninghe hantierde.'
- 31 Kruisheer 1971 (noot 18), 52-53; Janse 2009 (noot 14), 344-345.
- 32 J. Buis, *Historia forestis. Nederlandse bosgeschiedenis. I*, Utrecht 1985, 14.
- 33 B. Vannieuwenhuyze en R. Rutte, *Stedenatlas Jacob van Deventer. 226 stadplattegronden uit 1545-1575. Schakels tussen verleden en heden*, Bussum 2018, 324-325.
- 34 Buis 1985 (noot 32), 14-15.
- 35 G.J.W. Berkel en K. Samplonius, *Nederlandse plaatsnamen. Herkomst en historie*, Utrecht 2006, 156-157.
- 36 C. Aurelius, *Die cronymie van Hollandt Zeelandt ende Vrieslant*, Leiden (J. Severszoon) 1517, f. 168v; R.A. van der Spiegel, 'Over de naam 's-Gravenhage', *Hofvijver Magazine* 3 (2013). Vermeldingen van deze naam werden voor het eerst gebruikt buiten de stad, vermoedelijk was het een manier om verarring met andere plaatsnamen met 'haag' erin te voorkomen. Vroege voorbeelden zijn: Haga comitis, 1362; Des graven Hage, 1354; Ghreuenhagen, 1347.
- 37 M.C. van der Sman, 'Voorwoord', in: M. Keblusek en J.M. Zijlmans (red.), *Vorstelijk vertoon. Aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia*, Den Haag 1997, 7.
- 38 Vogelzang en Olde Meierink 2021 (noot 10), 205.
- 39 Vogelzang en Olde Meierink 2021 (noot 10), 208.
- 40 C. Gietman, 'Jagen en Jachtrijden', in: C. Gietman en J. Jas (red.), *Biljoen. Kasteel - bewoners - landgoed*, Zwolle 2020, 295.
- 41 I.A. Nijhoff, *Geldersch Arkadia, of Wandeling over Biljoen en Beekhuizen*, Arnhem 1820, 5-6.
- 42 De Wit 1954 (noot 8), 11-14; P.J. van Breemen, 'Over een mogelijke oorsprong van die Haghe en Haagam-bacht', *Jaarboekje Die Haghe* 1950 (1950), 52.
- 43 Kruisheer 1986 (noot 7), 90-91, 489. 15 november 1229, Leiden. Dirk van Wassenaar verkoopt zijn rechten op de hof van wijlen vrouwe Meilendis aan graaf Floris IV, en doet daar ten overstaan van de mannen van de graaf afstand van; J. Kort, 'Meilendis en de hof van Den Haag', *Jaarboek Die Haghe* 2002 (2002), 12-23.
- 44 Mostert 2014 (noot 16), 9.
- 45 Van Breemen 1950 (noot 42), 80-81.
- 46 Kruisheer 1986 (noot 7), 98-100, 497. 19 februari 1230, Utrecht. Wilbrand, bisschop van Utrecht, neemt de kapel van Loosduinen, door graaf Floris IV en gravin Machteld afgestaan tot het stichten van een klooster, en ook het Cisterciënzerinnenconvent in zijn bescherming, bevestigt dit in zijn bezittingen, verleent het recht eigen priesters te hebben, zieken het oliesel te geven en leden van het convent en anderen te begraven, behoudens de rechten en de toestemming van hun parochiepriesters; en stelt het vrij van lasten.
- 47 M.M. Dahmeijer-Fousert, 'Wij Machteld, Gravin van Holland... Korte levensschets van Machteld van Brabant, echtgenote van graaf Floris IV, moeder van Willem II en grootmoeder van Floris IV', *Historisch Jaarboek Westland 1988*, Naaldwijk 1988, 75, 80-85; E.H.P. Cordfunke, *Gravinnen van Holland. Huwelijk en huwelijks-politiek van de graven van het Hollandse Huis*, Zutphen 1987, 93. Machteld stichtte in 's-Gravenzande een parochiekerk, een begijnhof en vermoedelijk ook een gasthuis.
- 48 Van Veen 2015 (noot 8), 61.
- 49 Van Veen 2015 (noot 8), 60-61.
- 50 De kelder is namelijk gebouwd met een groter formaat baksteen dan elders is gebruikt in het complex; Van Veen 2015 (noot 8), 363. Baksteenmaten (lengte × breedte × dikte in centimeters) van de middelste kelder: zuidmuur 31-32 × 14,5-15 × 8-9 (10) en tienlagenmaat 100-101; westmuur 28-30 × 13-14 × 8 en tienlagenmaat 98; oostmuur (29) 31-32 × (13) 14,5-15 × (7,5) 8-9 en tienlagenmaat 95; Hundertmark en van der Heiden 2021 (noot 3), 37. Baksteenmaten: 29-30-31-31,5 × 14-14,5-15 × 8,5.
- 51 De Wit 1954 (noot 8), 9-11.
- 52 Hundertmark en van der Heiden 2021 (noot 3), 37-40.
- 53 J. Bangerter-Paetz, *Saalbauten auf Pfalzen und Burgen im Reich der Staufer von ca. 1150-1250*, Hannover 2007, 55, 299.
- 54 Bangerter-Paetz 2007 (noot 53), 56, 579-592, 615-628.
- 55 Bangerter-Paetz 2007 (noot 53), 134-141.
- 56 Bangerter-Paetz 2007 (noot 53), 38, 40-41. De kleinste zaalbouwen zijn volgens haar die in Gnandstein (7,5 × 18 meter), Eckartsburg (11 × 14,5 meter), Gutenfels (8 × 21,5 meter), Wildburg (9,5 × 18,5 meter) en Ulrichsburg (10 × 17/19 meter); De Wit 1954 (noot 8), 3. Middelste kelder (7,88 × 5,70 meter).
- 57 Bangerter-Paetz 2007 (noot 53), 149-150.
- 58 Kruisheer 1971 (noot 18), 7-8; Cordfunke 1987 (noot 47), 91-93.
- 59 Bosvoorde wordt vermeld in de opsomming van goederen die de bruidsschat vormden van Margaretha van Frankrijk (1254-1271), de toekomstige echtgenote van hertog Jan I van Brabant (1252/1254?-1294); A. Wauters, 'Suite à ma notice sur le duc Henri III de Brabant: les doctrines des hérétiques du XIIIe siècle, le duc Henri IV, les premières années de Jean Ier', *Bulletin de l'Académie royale des Lettres des Sciences et des Arts de Belgique* II, XL (1875), 370-374; A. de Bardzki-Granon, 'Dossier De Bezemhoek: een wijk tussen water en woud', *Erfgoed Brussel* 23-24 (2017), 33.
- 60 G. Berings, *Tervuren in de Middeleeuwen: aspecten van de Brabantse geschiedenis*, Tervuren 1984, 50.
- 61 K. Bouwer, *Voor profijt en genoegen: de geschiedenis van bos en landschap van de Zuidwest-Veluwe*, Utrecht 2008, 40-42, 59-58.
- 62 In dat jaar vermeldde graaf Willem III (1286?-1337) de houtvester van Haarlem in een oorkonde; G.H.C. Breesnee, *Inventaris van het archief van de Hout-*

- vesterij van Holland en West-Friesland, Den Haag 1924, 7; F. van Mieris, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland. II*, Leiden 1754, 143.
- 63 J.W. Groesbeek, *Middeleeuwse kastelen van Noord-Holland. Hun bewoners en bewogen geschiedenis*, Rijswijk 1981, 51-52; P. Hoekstra, *Bloemendaal: proeve ener streekgeschiedenis*, Wormerveer 1947, 34.
- 64 L.H. van Wijngaarden-Bakker, 'Adellijke status en dierenresten van Aelbertsberg te Bloemendaal', *Haarlems Bodemonderzoek* 20 (1986), 55-56.
- 65 Groesbeek 1981 (noot 63), 52-53. A.C.F. Koch, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299. I: Eind van de 7e eeuw tot 1222*, 's-Gravenhage 1970, zie resources.huygens.knaw.nl. 590-591, 405. Juli 1220, Aelbertsberg. Tot deze oorkondes behoorden de huwelijksvoorwaarden van graaf Willem I en zijn tweede vrouw Maria van Brabant (†1260). Willem I gaf Maria bij wijze van bruidsschat de stad Dordrecht met de tol en andere opbrengsten, het ambacht van Poortvliet en Malland en de hof van Valkenburg, en bij wijze van morgengave de watermolens van de poort Zieriksee, de hooimannen van Schouwen en de buiten Holland wonende dienstlieden.
- 66 Beke 1973 (noot 5).
- 67 S. Thurley, *Houses of Power. The Places that Shaped the Tudor World*, Londen 2017, 16.
- 68 Aangepast citaat door auteur, zie Peters 1894 (noot 1).

J. VAN KESTEREN-LOK MA behaalde in 2020 cum laude haar Master Kunsten cultuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Momenteel werkt zij voor het Atelier Rijksbouwmeester, waar zij onderzoek doet naar het Binnenhof als middeleeuws machtscentrum. Dit tweejarige onderzoeksproject zal in 2023 leiden tot een symposium en een publicatie.

A HUNTING LODGE IN THE HAGUE

IN SEARCH OF THE HAGUE COURT OF FLORIS IV

JUDITH VAN KESTEREN-LOK

Since 1730 the origins of The Hague and the Binnenhof have been traced back to a hunting lodge supposed to have been built by Count Floris IV (1210-1234). That 'hunting lodge of Floris IV' is the focus of this study. It explains, based on terminological research, why the Dutch term *jachthuis/jachtslot* is not applicable to the earliest phase of the Binnenhof since the term did not come into use until the nineteenth century, when the newly rich started to take up hunting. Besides, the thirteenth-century power structure was such that rulers travelled constantly around their dominions, and so the need for hunting lodges did not yet exist; every relocation provided fresh hunting grounds. It seems unlikely that there would have been residences for a specific function like hunting or formal entertaining as early as the thirteenth century; the one did not necessarily exclude the other.

This article explores the origins of the 'hunting lodge story'. The first mention of The Hague is in a charter dating from 1242. It refers to 'die Haga' (*haag*=hedge), meaning an enclosed area for hunting. According to the chronicler Jan Beke, Willem II of Holland (1227-1256) established a 'palace' in The Hague after being crowned King of Germany in 1248. So there was already a count's hunting ground in this area before then. At the beginning of the seventeenth century The Hague changed its name to 's-Gravenhage, presumably

because the aristocratic connotations (*graaf* = count) enhanced its status. The Hague had no city charter and consequently sought other ways of raising its profile. In subsequent centuries hunting, and the possession of a hunting lodge, was the preserve of the wealthy elite.

Seeking to redefine the Binnenhof's origins, I investigated whether the typological characteristics of hall construction in the thirteenth century matched those of the first phase of construction. In the event it proved difficult to reconstruct that initial construction phase since all that survives from the period is the middle basement below the Ridderzaal of the Counts' Chambers. A comparison with other residences showed that this space was originally also used for storage.

Comparative research into other courts within and beyond the County of Holland appears to confirm that from as early as the end of the thirteenth century there were houses that served chiefly as a base for hunting. One such was Bosvoorde, which was already designated a *domus venatorum* (hunting lodge) in 1270. The presence of the count's hunting ground suggests that the Binnenhof was in all likelihood also used for hunting, although not exclusively; official business was also conducted here. From 1248 onwards the Binnenhof's ceremonial function took precedence since the term 'palace' was almost always used for a principal residence.